

THẦY TÀO

VÀ TỤC TREETRANH THỜ CỦA NGƯỜI ĐAO

*Hoàng Hoa Thám**

Từ năm 2008 - 2011 Bảo tàng Cách mạng Việt Nam nay là Bảo tàng Lịch sử Quốc gia đã sưu tầm và xét duyệt hồ sơ hiện vật nhóm sưu tập tranh thờ, mặt nạ thờ và đạo cụ thầy Tào theo Đạo giáo dân tộc Dao ở các tỉnh miền núi phía Bắc Việt Nam. Tranh thờ của người Dao có hai loại: Một là, tranh thờ do các gia đình đặt vẽ ở nhà thầy Tào, thầy mo vào các dịp lễ - tết, về nhà mới. Bộ tranh này chỉ mang tính ước lệ, nên không được các nhà nghiên cứu đánh giá cao về nghệ thuật. Hai là, tranh thờ của các thầy Tào sử dụng trong các buổi hành lễ cho gia chủ. Bộ tranh này do các nghệ nhân vẽ ở nhà Thầy Tào, tranh được đánh giá cao về nghệ thuật và tâm linh.

1. Tranh thờ trong gia đình của người Dao

Từ xa xưa, trên bàn thờ của mỗi gia đình người Dao đều có những bức tranh. Tranh thờ của người Dao không mua ở dưới chợ, không được sản xuất hàng loạt mà mỗi bức tranh thờ đều được vẽ ở nhà thầy Mo, thầy Tào.

Vào dịp lễ - tết, cùng với việc chuẩn bị lương thực, thực phẩm và các vật dụng phục vụ cho dịp lễ - tết, người chủ gia đình phải mang lễ đến nhà thầy để nhờ thầy xem giúp tuổi của mình hợp với ngày nào trong tháng để thầy vẽ tranh cho gia đình. Thầy Tào sẽ chọn ngày phù hợp với tuổi của gia chủ, sau khi cúng lễ xong thì thợ vẽ tiến hành vẽ tranh.

Tranh thờ loại này thường khác nhau về nội dung, hình thức và cả về kích thước tùy thuộc vào gia chủ giàu hay nghèo. Những bức tranh được thợ vẽ dùng những ký tự riêng để vẽ vua và các thần gồm: Thần Ngọc Thanh (Tổ tác) ông thần coi giữ bầu trời, thần Thượng Thanh (Lệnh phú) ông thần coi giữ mặt đất, thần Thái Thanh (Lệnh sự) ông thần coi giữ âm phủ. Đây là các thần linh thiêng mà khi thờ cúng các vị Tam Thanh luôn được đặt cao hơn tất cả các thần khác.

Theo quan niệm của người Dao, khi những bức tranh thờ đã cũ, hoặc con cháu ra ở riêng và làm nhà mới thì người chủ gia đình đều phải nhờ thầy vẽ lại tranh mới. Có

* Phòng Nghiên cứu - Sưu tầm, Bảo tàng Lịch sử Quốc gia

như vậy thì vua và các thần mới phù hộ, che chở cho gia đình có cuộc sống bình an và làm ăn phát đạt, con cháu không bị ốm đau bệnh tật. Khi các bức tranh được vẽ xong, gia chủ chuẩn bị lễ đến để trả tiền giấy và trả công thầy Tào. Lễ vật gồm 1 con lợn và 1 con gà tùy thuộc vào kinh tế và tấm lòng của gia chủ mà lợn, gà to hay bé để rửa mặt và mở mắt cho tranh. Sau đó thầy Tào chọn ngày để thầy mang tranh đến tận nhà gia chủ để làm thủ tục treo tranh mới cho gia chủ. Mâm lễ cúng treo tranh mới hay còn gọi là lễ Khai quang của người Dao gồm: một chén nước lã, một bát hương, 5 chén rượu trắng và 2 con lợn đã mổ và làm sạch. Đến 1 giờ sáng, thầy Tào bắt đầu tiến hành làm lễ cúng: Báo cáo với các thần linh và ông bà tổ tiên; Thần rừng, thần núi... cầu mong phù hộ cho con cháu một năm mới có sức khỏe, có cơm no áo ấm, thóc lúa đầy nhà, lợn gà đầy chuồng. Tất cả các thủ tục, từ mổ lợn đến cúng và treo tranh người Dao đều được diễn ra trong đêm. Khi trời sáng thì bắt buộc mọi việc phải được hoàn tất. Đến lúc mặt trời lên, gia đình hạ cỗ và nấu nướng cho bữa tiệc mừng tranh mới. Lúc này bạn bè và bà con lối xóm mới đến chúc mừng và chúc phúc cho gia chủ.

2. Tranh thờ của thầy Tào

Tranh thờ của thầy Tào được vẽ công phu hơn, tranh này ngày xưa thường do các nghệ nhân Trung Quốc thể hiện, hiện nay do các nghệ nhân Đông Hồ, Hàng Trống, Nam Định vẽ. Tranh được vẽ bằng giấy dó hoặc giấy xuyến chỉ khổ 40 x 110cm, bồi nhiều lớp cho cứng rồi bồi sáp ong lên hai mặt để chống ẩm mốc và phai màu. Tranh vẽ bằng bột màu chiết xuất từ thảo mộc có trong thiên nhiên (hiện nay vẽ bằng công nghệ in hiện đại với mực in công nghiệp) mỗi bộ tranh thờ ở mỗi nhóm người Dao có số lượng khác nhau. Ví dụ: tranh thờ của thầy Tào người Dao ở Lục Yên (Yên Bái) có 24 tờ, nhưng cũng bộ đó của thầy Tào người Dao Quần chẹt ở Sơn Động (Bắc Giang) chỉ có 18 tờ. Với người Dao ở Lào Cai tranh thờ thường có 2 bộ khác nhau: Bộ Tam Thanh gồm: Thái Thanh, Ngọc Thanh, Thượng Thanh, Triệu nguyên Sư, Quan nguyên Sư, Lý nguyên Sư, Trương nguyên Sư, Tả Thanh Long, Hữu Bạch Hổ

Bộ Tam Nguyên gồm: Tam nguyên, Công tào, Địa phủ lệnh Công, Cửu nương, Tả Sư, hữu Thanh, Thượng nguyên Tướng, Trung nguyên Tướng, Âm binh tiến mã, Tả trấn đàn, Hữu trấn đàn, Tam Nãi phu nhân, các tranh Thánh Quan và các Thánh Sư...

Tranh của thầy Tào được quản lý theo quy tắc bảo vệ tính linh thiêng như sau:

Vẽ tranh

Thầy tào vừa được thụ phấp có quyền sắm một bộ tranh thờ để tiến hành các nghi lễ cho mọi người:

- Mời thợ vẽ tranh đến nhà thầy Tào để vẽ tranh; Lập một gian riêng, biệt lập với nữ giới, chỉ có nam giới được ra vào phục vụ thợ vẽ, vì sợ ướp đến thân chủ trong tranh.

- Trước khi vẽ tranh, người thợ vẽ đặt tranh trước một tấm gương để thu thần chủ của tranh vào gương trú ngụ. Sau khi vẽ tranh mới xong, đem gương đó đặt trước tranh mới, để thần chủ ở tranh mẫu nhập vào trú ngụ trong tranh mới, mới trở thành tranh thiêng. Sau khi vẽ xong toàn bộ tranh, làm lễ cúng tạ thân chủ của toàn bộ hệ thống tranh.

Sử dụng tranh

1. Cúng lễ xong phải làm lễ cất tranh: Thu hồi âm binh thần tướng trở lại trú ngụ trong tranh, rồi cuộn lại cất vào nơi bảo quản riêng. Thường được đặt ở bàn thờ Tổ sư trong gia đình thầy Tào: để hãm âm binh thần tướng đó.

2. Nếu không làm đủ nghi thức tôn giáo trong dịp lễ trọng thể thì không được mở tranh thiêng ra. Vì như thế thần tướng âm binh ở trong tranh sẽ tràn ra ngoài phá hoại cuộc sống yên bình của người đời.

Hủy tranh

Nếu thầy Tào chết đi không truyền lại tranh thờ cho con cháu kế nghiệp làm nghề thầy Tào. Nếu con cháu không làm, hoặc vô tự - tuyệt tự thì họ hàng thân thuộc sẽ làm lễ đem tranh cất giấu vào đáy hang sâu để tranh tự hủy, coi như giam hãm âm binh thần tướng vào đáy hang đó, hang đó trở thành hang thiêng, người thường chẳng ai dám vào.

Thầy Tào

Thầy Tào là người thầy cúng tại các tỉnh miền núi có đông người dân tộc thiểu số sinh sống. Là người có năng lực về tín ngưỡng cao hơn cả thầy Mo, trong các bản làng. *Nếu muốn trở thành thầy Tào cần học khoảng 12 năm, đọc thuộc mười vạn bài cúng, viết được mười vạn lá bùa.* Ngoài ra thầy Tào còn là người hiểu biết nhiều về văn hóa của dân tộc, biết chữ nho, bởi họ là những người ghi lại được những câu chuyện cổ dân gian, các câu tục ngữ, các làn điệu dân ca của cư dân và truyền lại văn hóa truyền thống của dân tộc. Chỉ khi chính thức qua lễ độ phong là thầy Tào, thì người đó mới đủ quyền sai khiến các âm binh thần tướng trong tranh thờ.

Trong lễ Thụ pháp đầu tiên, người thụ phong cấp độ thấp nhất này được ba đèn (quả tam đăng - quả phàm thoi tang), ở cấp độ này người thụ pháp chỉ được đội mũ nửa vành mũ miện, che phần trán và thái dương. Sau lần đó nếu thầy Tào qua lễ phong chức lên cấp độ 5 đèn, rồi 7 đèn (Quai thất tinh đăng) thì thầy Tào này được đội mũ lễ gồm đủ cả vòng tròn ôm lấy vành đầu, trên có vải chùm tròn ôm lấy vòng đầu, ở chính giữa đỉnh chòm mũ có lỗ thông từ dưới lên trên. Nếu thầy Tào ở cấp 12 đèn thì trên mũ này còn được đính thêm hình con chim phượng bằng bạc. Thầy Tào ở bậc đầu tiên họ được cấp 3 đèn và 36 binh mã, đây là nghi thức thông thường được diễn ra trong lễ cấp sắc của người Dao. Bậc 2 họ được cấp 7 đèn và 72 binh mã và cuối cùng là 12 đèn và 120 binh mã. Nhóm Dao Tiểu Bản thường chỉ cấp sắc ở 2 mức độ: 3 đèn và tẩu slai hoặc 7 đèn trở lên (đối với nhóm Đại Bản) thì người đàn ông Dao mới trở thành thầy cúng. Thầy cúng có 2 cấp: Sài có là người theo thầy để giúp và học việc; Sài tía là người đã trải qua lễ cấp sắc 3 đèn hoặc 7 đèn. Đồng bào tin rằng các ông thầy Tào có khả năng dùng phép thuật trừ được ma cứu người.

Bản thân

Để làm được nghề người đó phải có công đức cao, có căn duyên hoặc gia đình có truyền thống, tính tình con người phải trầm lắng, hiền từ, không mưu cầu quá độ hoặc đố kỵ với kẻ hơn mình. Nghề thầy Tào đại đa số hưởng thọ khá cao. Khả năng bói toán,

xem số, làm các đám ma chay, giải hạn. Sống vô tư, liêm chính, không đòi hỏi tiền bạc lễ vật trước khi phải đi làm cho người dân, không phân biệt tầng lớp xã hội giàu hay nghèo. Mỗi khi nhà ai có việc chỉ cần đến nhà thầy Tào thấp nhang thỉnh, thầy Tào phải đi, trừ khi đau ốm hoặc đã đi làm đám khác. Được biết nếu không đi thì tự nhiên mặt mũi đỏ lên, lúng túng phân vân không làm việc gì ra việc gì.

Mỗi dòng họ có một hoặc vài người theo học làm “nghề” thầy Tào. Học cách cúng ma, dâng sao, giải hạn, chọn hướng nhà, hướng đất, chọn ngày lành tháng tốt, cách xem lá số và học cả luân thường đạo lý. Gọi là nghề nhưng mỗi khi có người đến nhờ thì số lễ vật biếu cho các thầy Tào không đáng bao nhiêu so với công sức của họ bỏ ra và họ coi đây chỉ là việc làm phúc.

Cuộc sống tinh thần của người Dao, thầy Tào ở đẳng cấp cao nhất. Họ là những người có khả năng liên thông với thế giới linh hồn và thần thánh. Thầy Tào có rất nhiều công việc, nhưng công việc quan trọng bậc nhất đưa linh hồn người chết về nơi yên nghỉ.

Nhận xét đánh giá: *Qua tìm hiểu nghiên cứu để hoàn thiện hồ sơ về sưu tập tranh thờ Đạo giáo của người Dao ở Lào Cai chúng tôi nhận thấy:*

1. Những bộ tranh thờ mang điển tích về: Thần linh, vũ trụ quan, nhân sinh quan, phong cách thể hiện nghệ thuật do các nghệ nhân Trung Hoa vẽ thường được giới chuyên môn đánh cao về nghệ thuật cũng như giá trị kinh tế.

2. Những bộ tranh Đạo giáo dần dần được cấy thêm yếu tố Phật giáo, nhưng nó được Đạo giáo hóa.

3. Những bộ tranh Đạo giáo được nghệ nhân người Việt vẽ, nét vẽ mang tính ước lệ, nội dung và bố cục không chặt chẽ, hay bị cắt cúp do vậy mà tính nghệ thuật của tranh bị suy giảm nên giá trị kinh tế không cao.

4. Vì sao Đạo giáo và tranh thờ của Đạo giáo lại không được phổ biến rộng rãi ở Việt Nam như Đạo Phật và Thiên Chúa:

- Thủ tục đàn lễ, nghi lễ cúng bái quá rườm rà.

- Không được bản địa hóa.

- Kinh văn, Bùa chú, sách cúng thường dùng chữ Hán, không được dịch ra ngôn ngữ Việt. Một số kinh sách đơn giản thì được dịch ra ngôn ngữ của người Dao với nhiều ngữ nghĩa khó hiểu chỉ có thầy Tào, thầy cúng mới hiểu những ngữ nghĩa này.

- Các thần trong tranh thờ Đạo giáo phần lớn là nam thần.

- Các thần trong tranh thờ Đạo giáo mang những tên tuổi (chức danh), chức vị phức tạp “khó nhớ, vừa cao sang” lại vừa xa vời với đông đảo quần chúng người Việt Nam vốn ít biết chữ Hán.

- Trong hành lễ có nhiều quy trình rắc rối, đạo thuật huyền bí, không khí các buổi lễ đầy vẻ trấn áp, đe nạt, dọa nạt, cưỡng đoạt chính vì những lý do cơ bản đó mà đại đa số người dân Việt Nam không biết Đạo giáo và tranh thờ Đạo giáo là gì.

Người Việt, thường đến với các bà Thần, mẹ Thánh trong không gian tâm linh gần gũi, ấm áp của mình, không gian tâm linh của người Việt mang yếu tố hiền hòa, nhân từ, trọng thị như con vâng với mẹ hiền chia sẻ niềm vui, nỗi buồn, những u uất trong cuộc đời ô trọc. Họ không thể tâm sự với ai mà phải gửi lòng mình với bà Thần, mẹ Thánh. Và các mẹ hiền ấy đã được thần thánh hóa (Pháp Vân, Vũ, Điện, Lôi). Đó là phần tâm linh ở trong tâm thức người Việt.

5. Người Việt Nam có thể cầu cúng đến Thánh mẫu bất cứ lúc nào và chỉ cần thành tâm cầu nguyện. Người ta hoàn toàn xa lạ với các hình thức hành lễ của các thầy Tào tiến hành nó vừa tốn kém về vật chất, thời gian, kinh pháp, ngôn ngữ khi sử dụng hành lễ toàn bằng chữ nước ngoài (phù chú và mật chú) không phải là “tiếng lòng” chân thành từ tâm của người dân thành kính dâng lên thần thánh.

6. Xét về thực tế trên bề rộng tổng thể đại đa số người Việt không thông hiểu về các sự tích Phật, vị Thánh, vị Tiên nhưng họ lại rất thông hiểu sự tích các vị thánh Đạo Mẫu Tứ phủ. Chính vì lẽ đó, nên ở các ngôi chùa Việt và các Đạo quán đều có phối thờ Tứ Phủ. Và Tứ Phủ ở đây mang tư cách là nguồn sống còn của ngôi chùa hoặc Đạo quán Việt.

7. Những nơi còn có truyền bá Đạo giáo, là vùng các dân tộc thiểu số sử dụng ngôn ngữ hệ Mông Dao, Tày Thái và Hán Hoa. Các dân tộc này đều sử dụng tranh thờ Đạo giáo trong thờ cúng và họ đều dùng một ngôn ngữ giao dịch chung là tiếng Quan Hỏa.

TÀO MASTERS AND PICTURE-HANGING CUSTOM OF THE YAO PEOPLE

Hoàng Hoa Thám

In two years of 2008 and 2009, the National Museum of Vietnamese Revolution (now the Vietnam National Museum of History) did collecting and examining worship pictures, as well as masks and instruments of the Tào masters, whose religion is Taoism. These activities were already done in the region of some mountainous provinces in northwestern Vietnam. Basing on examining all these objects, the author brings out the interesting and useful information on the worship pictures of the Yao families and Tào masters. The Tào master's worship pictures are introduced in detail with the information on drawing technique, and on how to use and destroy. These are connected with the traditional rites of Taoism. And according to traditional religious concepts in particular, as well as in social life of the Yao people, the Tào masters play the most important role. And it is believed that they are able to use magic to drive away evil spirits in order to save people. The life of a Tào master is associated to his worship pictures, which would be destroyed in case he dies but has no incomers. Although Tào masters are the ones who have the highest social status, they themselves do not regard their religious activities as a job, but self-sacrifice for the whole community. Most important mission of the Tào masters is to lead souls of the dead to the afterworld (heaven).